

Збірник статей за матеріалами
круглого столу «Проблема
добра і зла у науковій спадщині
Г.О. Балла» (24 травня 2018 р.)

ГУМАННИЙ РОЗУМ

За редакцією В.Л. Зливкова,
О.В. Завгородньої

Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України
Лабораторія методології і теорії психології

ГУМАННИЙ РОЗУМ. ЗБІРНИК СТАТЕЙ

Електронний збірник рекомендовано до друку Вченою радою Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 5 від 19 квітня 2018 р.)

Рецензенти:

Власова О.І., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку КНУ імені Т.Шевченка;

Сердюк Л.З., доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Гуманний розум [збірник наукових праць за матеріалами круглого столу «Проблема добра і зла у науковій спадщині Г.О. Балла» (24 травня 2018 р.)] / за ред. В.Л.Злишков, О.В. Завгородня, упорядники С.О. Лукомська, О.В. Котух. – К., 2018. – 193 с.

Збірник статей створений за матеріалами круглого столу «Проблема добра і зла у науковій спадщині Г.О. Балла», який відбувся в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України 24 травня 2018 року. Проблеми раціогуманізму, поставлені Г.О. Баллом, лишаються актуальними й нині. У збірнику окреслено сучасні методологічні підходи до вивчення різних аспектів особистості в контексті ідей раціогуманізму Г.О. Балла. Окремі автори аналізують наукову спадщину Г.О. Балла, а інші – базуючись на його науковому доробку, обґрунтовують можливості реалізації різноманітних практичних ідей.

Збірник статей адресовано психологам, соціальним працівникам, студентам вищих навчальних закладів та всім, хто цікавиться психологією особистості.

м. Київ, 2018

© лабораторія методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ЗМІСТ

Від наукових редакторів	5
<i>Агацова Ю.А.</i> Психологічні особливості формування рівного ставлення до учасників освітнього процесу	6
<i>Воропаєв Е.П.</i> Экстагизм в художественной деятельности	10
<i>Губенко О.В.</i> Проблема істини у психосемантичному вимірі	15
<i>Депутат В.В.</i> Системологічні ідеї Г.О. Балла в контексті проблем інтеграції психологічного знання	22
<i>Дружиніна І.А., Альтмарк А.О.</i> Дослідження динаміки особистісного зростання студентів-психологів	27
<i>Дружиніна І.А., Мирончук Д.П.</i> Дослідження впливу сімейного виховання на міжособистісні стосунки підлітків	32
<i>Завгородня О.В.</i> Творча спадщина Г.О. Балла в контексті подолання роздробленості психологічного знання	39
<i>Злишков В.Л.</i> Проактивність як властивість високофективної особистості	44
<i>Злишков В.Л., Котух О.В.</i> Постмодерна ідентичність та автентичність особистості	48
<i>Злишков В.Л., Лукомська С.О.</i> Модель креативності Джеймса Кауфмана	53
<i>Копилов С.О.</i> Змістовний потенціал трактування культури в раціогуманістичній концепції Г.О. Балла	59
<i>Котух О.В.</i> Проблема самоактуалізації особистості в гуманістичній психології	64
<i>Краєва О.А.</i> Трансформація ідентичності підлітків 13-14 років, репрезентована психологічною складовою часу (“Минуле Я”, “Теперішнє Я”, “Майбутнє Я”) на етапі перебігу кризи ідентичності	70
<i>Кузікова С.Б., Важинський С.Е.</i> Поняття ризику та схильності до ризику в психології	77
<i>Кузіна В.Д.</i> Критерії та показники емпіричного дослідження перфекціонізму та професійної ідентичності особистості офіцера	84
<i>Литвинчук Л.М.</i> Сучасні підходи до реабілітації наркозалежних осіб: психологічний аспект	88
<i>Лукомська С.О.</i> Оптимізм і соціальна підтримка як чинники адаптації особистості	94
<i>Melnik O., Lukomska S.</i> Research traditions in the study of resilience	97
<i>Михайлюк І.В.</i> Дослідження сформованості структурних компонентів діалогічної компетентності майбутніх психологів	101
<i>Михальчук Н.О.</i> Проблема добра і зла як пошук нових етичних істин у	106

науковій спадщині Георгія Балла	
Папуча М.В., Наконечна М.М. Свобода в науковій творчості (до розуміння творчості Г.О. Балла)	111
Перепада О.М. Гіперактивний розлад: статистика поширеності	118
Перепелиця А.В. Програма тренінгу з профілактики та подолання негативних переживань під час практичної діяльності у студентів медичних коледжів	122
Подкоритова Л.О. Застосування творчої групової роботи «Від гри до справи» для професійного розвитку майбутніх фахівців соціономічної сфери	130
Російчук Т.А. Два витoki морального універсалізму: культурно-історичний аспект	134
Степура Є.В. Проблема релігійності як елемента соціалізації особи	140
Субін А.О. Національна ідея українського народу: міф чи реальність?	144
Тавровецька Н.І. Емпіричний аналіз Я-позиції в загальній картині життєздійснення особистості	146
Харченко Н.А. Проблема вікових особливостей учнів у працях Г.С. Костюка	153
Харченко Н.А., Чорна Т.О. Психологія дошкільника у працях О.В. Запорожця	157
Харченко Н.А., Шевчук Т.П. До проблеми творчих здібностей молодших школярів	162
Шевченко К.О. Розвиток фасилітативної компетентності майбутніх педагогів: раціогуманістичний підхід	166
Ягода В.М. Теоретичний аналіз проблеми психологічних чинників патріотичного виховання дітей дошкільного віку	175
Яковенко С.І., Бардова М.А. Порозуміння в громаді як результат продуктивного діалогу в безпечних умовах	178
Яковицька Л.С. Діалого-культурологічні складові процесу самореалізації викладача у науково-технічній діяльності в контексті наукової спадщини Г.О.Балла	183
Наші автори	190

Михальчук Наталія Олександрівна
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практики англійської мови
Рівненського державного гуманітарного університету
Natasha1273@ukr.net

**ПРОБЛЕМА ДОБРА І ЗЛА ЯК ПОШУК НОВИХ ЕТИЧНИХ ІСТИН У
НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ГЕОРГІЯ БАЛЛА**

Анотація. В статті проблема добра і зла розглядається з точки зору пошуку нових етичних істин у науковій спадщині Георгія Балла. Зазначено, що, виходячи з філософії Георгія Балла, одним із критеріїв добра є досягнення людиною успіху у процесі життєдіяльності, адже, з одного боку, успіх сам по собі – це вже добро. З іншого боку, якщо ми самі досягаємо успіху, який в екзистенційній парадигмі буття є добром, ми тим самим, навіть не бажаючи цього, робимо добро іншим людям. Другий, не менш важливий критерій добра, – це «внесок особи у буття, до якого вона, так чи інакше, залучена». Цей внесок сам Георгій Балл вважає «космічним», адже такий внесок «несе у світ добро, істину і красу». І, нарешті, третій критерій добра – це збагачення себе як особистості, постійна робота з метою самовдосконалення та саморозвитку, що в глобальному сенсі збагачує культуру всього людства, і тоді ці «внески до різних рівнів буття й модусів культури будуть гармонійно узгоджені один з одним».

Ключові слова: добро, зло, етичні істини, успіх, внесок особи у буття, екзистенційна парадигма буття, модуси культури.

Анотація. В статье проблема добра и зла рассматривается с точки зрения поиска новых этических истин в научном наследии Георгия Балла. Отмечено, что, исходя из философии Георгия Балла, одним из критериев добра является достижение человеком успеха в процессе жизнедеятельности, ведь, с одной стороны, успех сам по себе – это уже благо. С другой стороны, если мы сами достигаем успеха, который в экзистенциальной парадигме бытия является добром, мы тем самым, даже не желая этого, делаем добро другим людям. Второй, не менее важный критерий добра, – это «вклад человека в бытие, к которому она, так или иначе, привлечена». Этот вклад сам Георгий Балл считает «космическим», ведь такой вклад «несёт в мир добро, истину и красоту». И, наконец, третий критерий добра – это обогащение себя как личности, постоянная работа с целью самосовершенствования и саморазвития, в глобальном смысле обогащает культуру всего человечества, и тогда эти «взносы в разные уровни бытия и модусы культуры будут гармонично согласованы друг с другом».

Ключевые слова: добро, зло, этические истины, успех, вклад человека в бытие, экзистенциальная парадигма бытия, модусы культуры.

Abstract. In this article the problem of good and evil is considered from the point of view of finding new ethical truths in the scientific heritage of George Ball. It is noted that, based on the philosophy of George Ball, one of the criteria of good is the achievement of the person's success in the process of life, because, on the one hand, success alone is a goodness. On the other hand, if we succeed ourselves, which in the existential paradigm of being was good, then we, without even wanting this, did to other people well. The second, equally important criterion of goodness is «the contribution of the person into being to which he/she is, in the one way or another one, involved». George Ball himself considers this contribution as a «cosmic» one, because such contribution

«carries the world goodness, truth and beauty». And finally, the third criterion of goodness is the enrichment of oneself as a person, the constant work for self-improvement and self-development, which in the global sense enriches the culture of all mankind, and then these «contributions to different levels of being and modes of culture will be harmoniously co-ordinated with each other».

Keywords: good, evil, ethical truths, success, contribution of the person into the existence, existential paradigm of being, modes of culture.

Проблема добра і зла, безперечно, є однією з найдавніших проблем людства. Вона ніколи не втрачає своєї актуальності, про неї завжди дискутують, її обговорюють на наукових форумах, семінарах, конференціях. Дана проблема неодноразово піднімалася й моїм ВЧИТЕЛЕМ – ГЕОРГІЄМ БАЛЛОМ – у своїх наукових виступах, а також й публікаціях, нерідко – імпліцитно, непомітно, проте досить значущо та ампліфіковано, адже проблема добра і зла відноситься до числа «вічних» проблем, які пов'язані з пошуком етичних істин, чому присвятив все своє життя цей ВЕЛИКИЙ ВЧЕНИЙ.

У філософському словнику зазначається, що «добро є основною моральною цінністю, моральною цінністю самою по собі. Добро не є ні «добром по відношенню до чого-небудь» (помилка утилітаризму), ні «добром для будь-кого» (помилка евдемонізму); воно не є «найвищим благом», тобто якістю, яку можна порівняти з антонімом зло, і не є простою позитивністю. Особистість також не можна розглядати як таку, що не є ні доброю, ні злою, адже її етична сутність полягає скоріше в тому, щоб бути однаково здатною на добро і зло. Етично цінним («добрим») є вчинок того, хто надає перевагу добру перед злом у певній конкретній ситуації [4].

Якщо розглядати поняття добра і зла з точки зору співбуття або співіснування цінностей або понять, які ці цінності експлікують, то наукові праці Георгія Балла слід розглядати як НАЙВИЩУ ЦІННІСТЬ, адже в них не просто вміщується інформація, яка є цінною самою по собі, а вони становлять неабияку цінність для людства самим своїм існуванням, можуть розглядатися як трансцендентні паттерни з точки зору ціннісних та етичних орієнтирів суспільства, моральних норм, які радше мають сприйматися як регулятиви нашої поведінки, а, отже, своєрідним потягом до добра й вчиненням добра тощо.

Безперечним є те, що базовими поняттями етичної науки є такі, що відтворюють найбільш важливі елементи моралі, якими є добро і зло. Останні становлять найважливіші категорії моральної свідомості та етичної системи людини, адже вони вміщують як позитивне, так і негативне морально-етичне значення. Поняття добра і зла об'єктивно існують у свідомості будь-якого соціуму, будь-якої особистості, і вони є не лише певними теоретичними конструкціями або фреймами, які утворюють понятійний апарат етики як теорії.

Отже, з філософської точки зору добро і зло становить єдину систему, яка досить гармонійно існує в суспільній свідомості. Саме на цьому наголошує Георгій Балл в статті «Система понять для описания объектов приложения интеллекта»: «Для многих знаков можно указать нормативную модельную информацию (назовем её нормативным смыслом знака), которую должны нести модели, привлекаемые к использованию или формируемые под воздействием этих знаков. Так, например, можно говорить о нормативных смыслах слов того или иного языка (в отличие от их смыслов для конкретных активных систем – людей или автоматов). Модель какой-либо системы для активной системы Q называем знаковой моделью, если все компоненты этой модели представляют собой знаки для системы Q» [1, с. 14].

Якщо розглядати смисл добра з точки зору Демокрита, який вважав, що добро закладено в самій природі людини і залежить лише від нього самого, [цит. за 3], то правомірним з точки зору добра буде алгоритм розв'язання задачі, який пропонує Георгій Балл: «Решение задачи трактуем как изменение её предмета, состоящее в его переходе из актуального состояния в требуемое. Решающая система (т. е. активная система, воздействия которой должны обеспечить решение задачи) может быть охарактеризована совокупностью средств решения, т. е. находящихся в ее распоряжении операторов, а также операндов, которые могут привлекаться ею дополнительно к имеющимся в предметах задач» [1, с. 15].

Якої ж позиції притримувався сам Георгій Балл, розглядаючи проблему добра і зла в своїх наукових роздумах? На це питання відповідає сам учений у праці «Успішність обдарованої людини у контексті її взаємодії із соціокультурним середовищем»: «Детальніше аналізувати суб'єктивні критерії успішності особи, за всієї важливості цієї теми, я тут не стану – натомість висловлю ту думку, що ці критерії тим досконаліші, чим краще узгоджуються із раціонально обґрунтованим об'єктивним критерієм вказаної успішності. Мабуть, таким критерієм має бути внесок особи у буття, до якого вона, так чи інакше, залучена. До цього внеску варто поставити низку вимог. а) Буття має розглядатися у єдності його ієрархічних рівнів – від індивідуального, через малі й великі спільноти, до яких входить індивід, аж до загальнолюдського (і водночас, через навколишні екосистеми, аж до загальнопланетарної) і навіть, гіпотетично, до космічного. б) Внесок має бути позитивним, тобто нести у світ добро, істину і красу. в) Він має стосуватися як поточного стану різних сфер буття, так і перспектив на майбутнє. З цього погляду, на першорядну увагу заслуговують внески до культури – трактованої широко, як система складників буття, що є носіями соціальної пам'яті та соціально значущої творчості. Подібно до рівнів буття, виокремлених у п. «а», розглядаються різні модуси культури: загальнолюдський, особливі (що характеризують різні людські спільноти) та індивідуальні, які варто пов'язувати з поняттям особистості. Успішні обдаровані люди є головними творцями культури. Як писав М. М. Рубінштейн, «культура збагачується індивідуальностями. Чим індивідуальніші творча сила та її продукт, тим багатша, нехай спочатку і потенційно, культура». г) Є бажаним, щоб внески особи до буття поширювались на якомога ширший діапазон його рівнів та модусів культури;

д) Є бажаним також, аби внески до різних рівнів буття й модусів культури були гармонійно узгоджені один з одним). Підкреслю, що вимога гармонійності відкидає, зокрема, нехтування індивідуальним і сімейним благополуччям (фізичним, психологічним, духовним), для досягнення якого, до

речі, стануть у пригоді ті самі гроші. Але так само вона відкидає й набагато більш поширене нехтування внесками до вищих рівнів буття [2, с. 6–7].

Отже, виходячи з філософії Георгія Балла, критерієм добра є, безперечно, *досягнення людиною успіху у процесі життєдіяльності*, адже, з одного боку, успіх сам по собі – це вже добро. З іншого боку, якщо ми самі досягаємо успіху, який в екзистенційній парадигмі буття є добром, ми тим самим, навіть не бажаючи цього, робимо добро іншим. Інший, не менш важливий критерій добра, – це *«внесок особи у буття, до якого вона, так чи інакше, залучена»* [2, с. 6]. Цей внесок сам Георгій Балл вважає «космічним», адже такий внесок «несе у світ добро, істину і красу» [2, с. 6]. І, нарешті, третій критерій добра – це *збагачення себе як особистості, постійна робота з метою самовдосконалення та саморозвитку*, що в глобальному сенсі збагачує культуру всього людства, і тоді ці «внески до різних рівнів буття й модусів культури будуть гармонійно узгоджені один з одним» [2, с. 6].

Література:

1. Балл Г.А. Система понять для описания объектов приложения интеллекта [Текст] / Георгий Алексеевич Балл / В кн. : Гуманный разум : збірник статей (присвячено пам'яті Георгія Олексійовича Балла) / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України ; [наук. ред. О.В. Завгородня, В.Л. Зливков ; уклад. С.О. Лукомська, О.В. Федан]. – К. : Педагогічна думка, 2017. – С. 8–17.

2. Балл Г.О. Успішність обдарованої людини у контексті її взаємодії із соціокультурним середовищем [Електронний ресурс] / Георгій Олексійович Балл. – Режим доступу : ps.ru.if.ua/2016_7/3.pdf.

3. Кочурова К.А. Проблема добра и зла в наше время [Электронный ресурс] / К.А. Кочурова // Молодёжный научный форум: Общественные и экономические науки: электр. сб. ст. по мат. XXXII междунар. студ. науч.-практ. конф. – № 3(32). – Режим доступа : URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_social/3\(32\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_social/3(32).pdf)

4. Філософський словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.harc.ru/slovar/663.html.